

Шимборська Віслава

Біографія

ШИМБОРСЬКА, Віслава (Szymborska, Wislawa — нар. 2.07.1923, Курнік) — польська поетеса, лауреат Нобелівської премії 1996 р. Шимборська народилася у Курніку, що біля Познаня, новіші метрикальні дослідження свідчать, що подія ця нібито відбулася у підпознанському Бніне. Однак точно відомо, що раннє дитинство вона провела у Куртку, а все подальше життя пов'язала з Краковом, з якого інколи ненадовго виїжджала, але рідко і неохоче, У Кракові вона опинилася, коли їй було вісім років, там здобула усю офіційну освіту: закінчила середню школу, а потім потрапила до відомої елітарної гімназії сестер Уршулянок. Однак атестат отримала вже на підпільних курсах в часи окупації. Після війни студіювала в Ягеллонському університеті — полоністику і соціологію. Але жоден із тих академічних напрямів її не захопив, не привабив, а, отже, і не довів до отримання диплому.

Дебютувала у тижневому літературному додатку до краківського "Дзенніка Польского" 14 березня 1945 р. ("Валька", № 3) віршем "Шукаю слова". Редакторами журналу були — В. Зехентер і А. Влодек (чоловік Шимборської до 1954 р., з яким вона підтримувала приятельські стосунки до кінця його життя). Невдовзі Шимборська опублікувала другий вірш "Колись ми знали світ уривками", і ще пізніше — третій "Про щось більше". Вони були написані раніше, під час війни 1944 р. А наступного року — "Дитячий хрестовий похід", вірш, який і сьогодні вражає.

Жодний із тих текстів не міг з'явитися ні у першій ("Для того живемо" — "Dlatego żyjemy", 1952), ні у другій ("Питання до себе" — "Pytania zadawane sobie", 1954) збірочках її віршів. Уже відбувся Щецинський з'їзд літераторів, на якому остаточно було задекларовано соцреалізм, а для скептицизму, творчої непевності, котрі делікатно пробивалися у перших творах Шимборської, зовсім не було місця. Як і для особистої візи світу. Ті дві перші збірки переважно були фактичним виявом заангажованої соціалістичної поезії, а також симптомами ідеологічного спокушення особи. Було там кілька знаменних винятків, у яких пробивалася характерна особиста інтонація і нотки самоіронії, у кожному разі відсторонення, й від себе самої також, наприклад: "У банальних римах", "Особисте", "Циркові звірі", "До творця", "Запитання до себе", "Розгнівана муза", "Ніч", "Острів сирен", "Закохані", "Клич" та ін.

У 1952 р. Шимборську прийняли у Спілку польських літераторів і приблизно тоді ж вона вступила у Польську об'єднану партію робітничу, членом якої була до 1966 р. Із 1953 р. Шимборська була членом редколегії "Жиця Літерацкего", де вела відділ поезії, а також систематично редагувала рубрику "Літературна пошта", яка завдяки їй і досі (хоч би в архівах) залишилася найдотепнішою й одночасно дуже прихильною до молодих adeptів літератури. Також 1968 р., склавши обов'язки редактора відділу поезії, вона публікувала свої знамениті "Позапланові читання" ("Lektury nadobowiajkowe"). Регулярно друкувала ці фейлетони щотижня аж до 1976 р. Того ж року, після т. зв.

"радомських подій", Шимборська вирішила, що подальша її співпраця з тим часописом — неможлива, і відмовилася від неї. Так вона розірвала усі професії пута. Від часу введення військового стану вона належала до найтіснішого кола краківського літературного "підпілля", а в 1988 р. стала одним із засновників Товариства польських письменників, легалізованого у 1989 р., у якому, однак, не виконувала жодних функцій.

Справжнім "другим дебютом", з якого починається творення того образу поезії Шимборської, що є сьогодні невід'ємним елементом пейзажу польської літератури (а, властиво, й європейської), була третя її книжка "Волання до Єті" ("Wolanie do Yeti", 1957), яка відразу стала одним із найважливіших чинників воскресіння польської поезії після жовтня 1956 р. Книжка містить усього 20 віршів. І кількість ця суттєво не відрізняється від середнього обсягу кожної наступної збірки.

Світовий феномен Шимборської полягає у тому, що вона зуміла виразити максимум найважливіших сутностей, які пронизують духовне життя сучасного світу, у мінімальній кількості поетичних текстів, до того ж невеликих за розміром. За своє творче життя вона опублікувала у книжках понад 220 віршів. З цього випливає, що пише вона (призначених для публікації) десять 4—5 віршів на рік. Шимборська говорить те, що найважливіше і, безумовно, конечне. Вимогливість і самокритичність змусили її, зрештою, відмовитися від майже 25 текстів з перших двох збірок, а також кільканадцяти віршів із пізніших книжок. Шимборська на даний час видала такі поетичні збірки: "Для того живемо" (1952), "Питання до себе" (1954), "Волання до Єті" (1957), "Сіль" ("Sol", 1962), "Сто потіх" ("Stopociech", 1967), "Всяк випадок" ("Wszelki wypadek", 1972, 1975), "Велике число" ("Wielka liczba", 1976), "Люди на мості" ("Ludzie na moście", 1986, 1988), "Кінець і початок" ("Koniec i poczatek", 1992), "Мить" ("Chwila", 2002), "Забавлянки для великих дітей" ("Rymowanki dla duzych dzieci", 2003). Крім того, з'явилося принаймні шість книжок вибраного. Безприкладно скупа з кількісного погляду ця поезія уже щонайменше 40 літ систематично і без поспіху будує вражаюче послідовний і вражаюче багатий у своїй різноманітності образ світу, охоплюючи, по суті, всі доступні людському розумові та уяві його обшири — від піщинок, каменів, рослин, примітивних зоологічних створінь через історію людської цивілізації і культури аж до планет, зірок, галактик і навіть гіпотетичного позаземного буття, підходячи з філософським скептицизмом і мудрою іронією до межі science fiction, у чому Шимборську міг би дорівнятися хіба С. Лем:

Чітко зараз собі пригадую, як люди, побачивши мене, вмовкали на півслові. Обривався сміх. Розпліталися руки. Діти бігли до мам. Я навіть не знала їхніх нетривких імен.

А та пісенька про зелений листочок — ніхто її при мені не закінчив. Я любила їх.. Але любила з висоти. З-понад життя. З майбутнього. Де завжди порожньої звідки немає нічого легшого,

як побачити смерть. Шкодную, що мій голос був твердий. Подивіться на себе з зірок — кричала я — подивіться на себе з зірок. Чули і опускали очі. ("Монолог для Касандри", тут і далі пер. Я. Сенчишин)

Улюблені теми і мотиви Шимборської, викристалізовані набагато раніше, повертаються протягом усієї її творчості у постійно новому освітленні, як у багатоголосій фузі. Однак ця поезія, якщо дивитися на неї з перспективи сьогодення, попри своє тематичне багатство і всю різноманітність, творить образ винятково однорідний, особливо, коли йдеться про заховане у ньому авторське світобачення у найширшому його розумінні. Світобачення, завжди передаване художньою мовою конкретики й оперте на детальному, мікроскопічному огляді деталей і ніколи на філософській спекуляції й абстракції. Та ця конкретика набуває тут несподіваної багатовимірності; сеанси, взяті з безпосереднього досвіду, відкривають неочікувані перспективи, виявляють багато шарів і, попри конкретність точки виходу, попри цілком реальні і навіть прозаїчні відправні точки уяви — завжди залишаються привідкритими. Шимборська говорить нам про нас (а, отже, і про себе) і про світ, який хочемо вважати своїм — дохідливо, точно, просто і конкретно. І якраз цим способом вислову вкидає нас у неспокій. Кожна її констатація ховає у собі запитання, а найчастіше — низку запитань. І змушує до пошуку багатьох відповідей, котрі народжують чергові запитання. Це, без сумніву, поезія головних цінностей:

Нічого не змінилося.Тіло — болюче,мусить їсти, дихати повітрям і спати,має тонку шкіру і відразу ж під нею кров,має чималий запас зубів і нігтів,кості його крихкі, суглоби розтягуються.

У тортурх це все беруть до уваги.Нічого не змінилося.Тіло тремтить, як тремтілоперед заснуванням Риму і після заснування,у двадцятому сторіччі перед і після Христа,тортури є, як і були, тільки земля змаліла,

і коли щось діється, то так, ніби за стіною.....Нічого не змінилося.Крім течії рік,лінії лісів, узбереж, пустель і льодовиків.Поміж тими пейзажами душечка блукає,зникає, повертається, наближається,

віддаляється,сама для себе чужа, невловима,раз певна, раз непевна свого існування,тоді коли тіло є і є і єі немає куди подітися.("Тортири")У збірці "Волення до Єті", у вірші, якому ціла збірка опосередковано завдячує назвою, а саме у "Нотатках з подорожі в Гімалаї, котра не відбулася", вперше так виразно з'являється проблема (потім вона стане провідною), яку роками вже називають "проблемою Інобуття", тобто істот (явищ? фактів? речей?) з-поза людського світу, які мають, за Шимборською, власні уявлення про дійсність, власне "світобачення", відмінне від наших поглядів і непроникне для нас до кінця. Водночас увиразнюється така характерна для усієї творчості Шимборської філософська іронія та авто-іронія, яка, по суті, досягає порогу романтичної "метафізичної іронії". Ця інтонація продовжується і підсилюється у наступній книжці "Сіль" (1962). Однак тут вона виявляється певною мірою поліфонічно, з темою контакту з іншим "я", людським, а точніше з еротичним мотивом, який у попередній книжці був дещо притишеним і котрий у жодній наступній не займає так багато місця. Але одночасно з'являється найзагальніше схоплена проблема людського часу і головних метафізичних параметрів, що визначають людське буття. І ці обидві проблеми, на диво, природно співіснують, взаємно просвітлюють і доповнюють одна

одну.

"Сто потіх" у головних своїх мотивах продовжує проблему "Воання до Єті". Це роздуми про дивність роду людського у Всесвіті, а також про сучасну позицію цього роду і про історію цивілізації, починаючи від палеоліту, і про історію природи, починаючи від найпростіших форм життя на Землі. Іронія і самоіронія поетеси вже ніколи потім не сягнуть таких висот. "Всяк випадок" піднімається, можна сказати, у "вищі сфери" філософії. Однак піднімається, постійно маючи на увазі найдрібніші деталі нашого повсякденного досвіду. Захоплює тут Шимборську велич, розмаїття і незліченне багатство світу, його детальність та конкретність, а водночас небайдужість. Якщо попередню книжку умовно можна означити як поетичну "філософську антропологію", то цю — спробою "поетичної метафізики", у сутнісному, філософському сенсі останнього слова, тобто метафізики як сфери питань про суть існування. Безпосереднім її продовженням є наступна книжка "Велике число" ("Wielka liczba", 1976), яка ніби поєднує "реалістичну" настанову Шимборської, її незвичну вразливість до прозаїчних фактів, до щоденних подій, деталей реального життя (включно зі суспільно-політичним) із загальним і метафізичним баченням, котре виявляється, як "дивлення вглиб" речей і подій, значною мірою, вже не приватних, не особистих, а суспільних, загальних.

Поетична збірка "Люди на мості", як і наступні збірки, підхоплює і висуває на перший план етичну, чи навіть моральну (а часом, хоч і дуже делікатно, морально-політичну), тонацію "Великого числа". Хоч і залишається, як звичайно у Шимборської, далекою від історичної презентації.

Крім віршів, Шимборська є авторкою лише однієї прозової книжки (у двох частинах), а саме — двох збірників фейлетонів на тему дуже особистих, дуже різноманітних і навіть зовсім непередбачуваних лектур "Позапланове читання" (1973, 1976; друга частина, 1992).

Шимборська від самого початку зосереджує свої мистецькі пошуки у колі конкретних реалій — повсякденних, цивілізаційних, побутових, природничих, політичних, а також відомих фактів та історичних, культурних і науково-популярних гіпотез. Без вагань спирається на "банальності": спостереження за вуличними сценами, "неважливі" зустрічі зі знайомими чи й незнайомими, добірки газетних інформацій, журналістські плітки, енциклопедичні статті, на свої випадкові і різноманітні лектури, на почуті цікавинки тощо. Вона широко використовує повсякденну мову, розмаїті закріплені фразеологізми і затерті звороти. Цей матеріал, ці різні "мови", якими промовляє (а часом просто белькоче) світ навколо нас, слугує їй для формулювання принципових питань і глибоких проблем, з якими марно намагаються дати собі раду філософія, суспільні науки, антропологія, релігія, етика. Шимборська, коли йдеться про її мету й амбіції, є поетесою суто інтелектуальною, а точніше філософською.

Однією з найважливіших рис поетичної мови Шимборської є антиномії, оксюмори, багатозначність виразів, парадоксальна і домінантна над усім тим,

глибока й подвійна іронія, іронія досвідченого мудреця і одночасно, повна шарму, іронія салонної дами. Майже ніколи ці вірші не є у вузькому сенсі "ліричними" або ж суб'єктивними звіряннями. Героєм тут є не стільки "я" поетеси, скільки ситуації зовнішнього світу — огляд з іронічної дистанції, але ця дистанція і ця іронія отримують ліричний вимір уже тому, що Шимборська охоплює ними і себе. Ці вірші одночасно дуже прості й дуже складні, комунікативні й дуже неоднозначні, сповнені гумору і серйозності, "конкретні" й "абстрактні", наповнені відстороненням і особистим зворушенням:

Чому в занадто одній особі? Що тут роблю? В чийй подобі? Чому в будинку, а не в гнізді? В шкірі не пір'ї? З обличчям не листям? Чому тільки раз із життям особистим? При зірці малій? На землі й при воді?

По неприсутності? Саме тепер? За всі століття? За стільки ер? За всі могили і небосхили? До кості й крові, що повнить жили? Сама з собою? Чом саме тут? Чому не там десь, де інша змора?

Не сто літ тому. Але й не вчора Сиджу й дивлюся у темний кут — Як дивиться й те що сидить під столом Таке гарчливе і зване псом? ("Здивування", пер. Д. Павличка) Головна проблематика її творчості полягає у такій ієрархії: проблема можливості (чи, радше, неможливості) порозумітися з "іншими", проблема існування людини як індивіда і як роду та її ставлення до інших форм існування, проблема ставлення буття до небуття і марноти, проблема пізнавальних можливостей людини, особливо повторюваності (або лише на перший погляд повторюваності) історії та сумнівна ефективність її уроків, акцидентність, поверховість закорінення людини в об'єктивному часі й об'єктивному просторі. Звичайність речі у Шимборській є автоматизацією незвичайності існування, а світ у своїй цілості й кожна його дрібка — замаскованим з погляду природності винятком, чи просто статистичним випадком, коли будь-яке конкретне існування є ніби дивом і проломом у безмежності небуття.

Шимборська є лауреатом ряду нагород: польського ПЕН-клубу (1980, 1996), нагороди ім. Й. В. Гете (1992) й ім. Й. Г. Гердера (1995), Нобелівської премії (1996). У 2001 р. поетеса отримала диплом члена американської Академії мистецтва і літератури.

Українською мовою поезію Шимборської перекладали Д. Павличко, Я. Сенчишин та ін. С. Бальбус